

Олександр Торічний,

доктор педагогічних наук, професор,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У статті проаналізовано авторське бачення потенціалу інтерактивних технологій навчання у формуванні фахової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Визначено роль та мету інтерактивних технологій. У процесі дослідження автором узагальнено вимоги до викладачів щодо застосування ітерацій у освітньому процесі Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Розкрито методичні аспекти щодо проведення інтерактивного навчання.

Ключові слова: фахова компетентність, інтерактивні технології, майбутні офіцери-прикордонники, формування, ітерація.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Удосконалення методики професійної підготовки майбутніх офіцерів ґрунтується на впровадженні активних форм і методів навчання, які складають основу інтерактивних технологій. На основі напрацювань Г. Селевка [10] можна констатувати, що у загальному вигляді ціль навчання передбачає передачу молодому поколінню накопиченого соціального досвіду для подальшого відтворення і розвитку суспільства. Отже, особливо важливо при організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах використовувати найбільш педагогічно виважені педагогічні технології, які сприяють розвитку особистості курсантів та сприяють вдосконаленню їхньої фахової компетентності. Не є винятком і майбутні офіцери-прикордонники, які здобувають освіту у Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (далі – НАДПСУ). У нашому баченні саме інтерактивне

навчання володіє вагомим потенціалом й у формуванні фахової компетентності курсантів, що охоронятимуть державний кордон після закінчення навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. На сучасному етапі, уже доведеним можна вважати той факт, що за умов традиційного навчання викладач транслює диференційовану ним самим інформацію. З огляду на це, знання курсантів можна розглядати у якості певного обсягу цієї інформації. На відміну від традиційних методик, інтерактивне навчання сприяє самоосвіті та самовдосконаленню майбутніх фахівців, оскільки передбачає самостійне здобуття знань в процесі власної активності та взаємодії на занятті з іншими учасниками освітнього процесу в комфортних і безконфліктних умовах.

Зазначимо, що теоретико-практичні механізми впровадження інтерактивних технологій в освітній процес аналізується у наукових публікаціях як українських так і науковців близького і далекого зарубіжжя. До прикладу, І. Підласий [8] написав інтерактивний підручник, що розрахований на ринкову систему освіти. У дослідженнях С. Кашлева [2; 3] представлено технологію впровадження інтеракцій в навчальний процес. Напрацювання О. Пометун [9] присвячені інтерактивним методам навчання у середніх освітніх закладах. Засоби інтерактивних технологій перебували у центрі уваги науковців НАДПСУ у контексті формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників. Зокрема, такі напрацювання знаходимо у роботах В. Кирилюк [4], В. Собка [11] та О. Царенко [12].

Однак, варто констатувати, що й досі невирішеними частинами загальної проблеми залишилися методичні засади впровадження інтерактивних технологій в освітній процес вищих військових навчальних закладів, у цілому та зокрема в освітній процес формування фахової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Відтак, в умовах сьогодення, назріла необхідність дослідження процедурно-методичних основ інтерактивного навчання та вивчення їхнього впливу на формування фахової компетентності майбутніх охоронців кордону.

Мета статті – проаналізувати потенціал інтерактивних педагогічних технологій у процесі формування в майбутніх офіцерів-прикордонників фахової компетентності, а також визначити практичні механізми реалізації ділових ігор та рольових ситуацій в освітньому процесі НАДПСУ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наслідком професійного зростання майбутнього офіцера-прикордонника та розвитку його професійних здібностей є фахова компетентність, яку набуває курсант. Фахова компетентність – це здатність успішно виконувати професійні завдання і обов'язки тієї посади, на яку буде призначений випускник НАДПСУ після закінчення навчального закладу. Це кваліфікаційна характеристика фахівця, зокрема:

грунтовні знання із загальноосвітніх і фахових дисциплін (загальна ерудиція);

володіння професійною технологією – здатність мобілізувати знання та вміння для вирішення конкретних професійних проблем;

висока кваліфікація, яка характеризується поліфункціональністю -уміння переносити набуту здатність виконувати виробничі завдання на різні ланки професійної діяльності;

уміння аргументувати способи вирішення проблеми на різних рівнях активності;

уміння співпрацювати з колегами (співдружність, взаємодопомога тощо);

професійна компетентність асоціюється з успішною поведінкою фахівця в нестандартних ситуаціях, із неформалізованою взаємодією з партнерами, умінням оперувати суперечливою інформацією або з динамічними системами. [5]

Сучасні вищі військові навчальні заклади, за визначенням військових педагогів, повинні забезпечити реалізацію трьох основних функцій:

розвивальної, яка передбачає безперервне збагачення творчого потенціалу особистості майбутнього офіцера;

компенсаційної, що дає можливість військовому фахівцю скоригувати свою підготовку;

адаптаційної, яка сприяє постійному пристосуванню до реалізації професійної діяльності.

Беручи до уваги зазначені функції, освітній процес у НАДПСУ спрямований на всебічний професійний розвиток майбутнього офіцера-прикордонника, що передбачає його усвідомлену творчу активність у сфері обраної професії. З огляду на це, успішне розв'язання проблеми формування фахової компетентності буде визначатися цілеспрямованим та методично обґрунтованим оволодінням військово-професійних дисциплін, сумісною діяльністю курсантів та викладачів НАДПСУ, що спрямовані на отримання якісно нової характеристики – майбутнього офіцера-прикордонника, що є професійно-компетентним фахівцем, якому притаманний високий рівень фахової компетентності.

У нашому розумінні фахову компетентність офіцера-прикордонника доцільно розглядати як інтегральну характеристику, що включає готовність виконувати посадові обов'язки щодо захисту Державного кордону та вирішувати професійні завдання військово-спеціального характеру, які виникають в реальних ситуаціях професійної діяльності, з використанням знань, умінь, навичок, професійного і життєвого досвіду, цінностей і культури. З методичної точки зору, фахова компетентність спрямована на те, щоб майбутні охоронці кордону могли кваліфіковано виконувати основні функції, які покладені державою на Державну прикордонну службу України (далі – ДПСУ). Зміст фахової компетентності майбутнього офіцера-прикордонника чітко обумовлений вимогами освітньо-кваліфікаційної характеристики, що висуваються до курсанта, який здобуває конкретну військову спеціальність через вимоги до знань, умінь та навичок, які він отримує безпосередньо під час вивчення навчальних дисциплін, що належать до циклу військово-професійних.

На основі аналізу наукових доробок військових педагогів О. Євсюкова, В. Набієва, В. Неїжмака, О. Протасова, Е. Сарафанюк, В. Ягупова, у структурі фахової компетентності майбутнього офіцера-прикордонника представлено два критерії: особистісно-функціональний та діяльнісно-практичний. Причому особистісно-функціональний критерій визначає ціннісні орієнтації та ідеали, творчий потенціал, професійну спрямованість та конкретні особистісні риси офіцера ДПСУ, тоді як діяльнісно-практичний передбачає технологію військової праці охоронця кордону та включає спеціальні (військово-професійні) знання, спеціальні уміння; спеціальні навички, а також практичний досвід стажування на кордоні.

Вважаємо, що вдосконалення методики викладання військово-професійних дисциплін на основі компетентнісного підходу сприятиме покращенню усього освітнього процесу у НАДПСУ. Вивчення проблематики формування фахової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників показує, що оволодіння знаннями в рамках певної військово-професійної дисципліни може бути ефективним, у тому випадку, коли курсанти отримують повну та адекватну інформацію про зміст і методи оволодіння системою знань з даної дисципліни, а також усвідомлять той факт, що без цих знань не може бути й мови про їх професійну кваліфікацію, по-друге, кожен курсант буде забезпечений методичними посібниками та розробками, по-третє, проміжні, міжсесійні результати навчання стануть критеріями для коригування освітнього процесу.

У процесі дослідження встановлено, що вагомим потенціалом у сфері вдосконалення фахової компетентності володіють інтерактивні технології, які передбачають творчий підхід до організації навчальної діяльності курсантів. Сам термін «інтерактив» походить від поєднання двох англійських слів «inter», що означає взаємний і «act» – діяти. Тобто інтерактивний – здатний взаємодіяти або перебувати в режимі бесіди, чи діалогу. На основі напрацювань науковців [1–3; 6; 9] встановлено, що сутність інтерактивного навчання полягає в активному залученні всіх учасників освітнього процесу до пізнання. З'ясовано,

що під час активного навчання передбачається застосування методів, які стимулюють пізнавальну активність і самостійність курсантів, які виступають у ролі «суб'єктів» навчання, виконуючи творчі завдання.

Метою інтерактивного навчання є створення викладачем таких умов, за яких студент сам здобуватиме знання і конструюватиме власну компетентність у професійному та особистісному житті. Однак при всій зовнішній імпровізації, творчому сценаруванні та режисурі інтеракції, вона має відповідати комплексу вимог – загально педагогічних, технологічних, дидактичних, організаційно-технічних, психологічних, виховних, гігієнічних.

На основі аналізу наукових підходів І. Підласого встановлено що технології інтерактивного навчання «сьогодні є найбільш ефективними, бо ставлять того, хто шукає знань, в активну позицію їх самостійного освоєння... і шукача істини» [8, с. 225]. Інтерпретуючи наукові доробки В. Мельник [7], ми прийшли до усвідомлення того, що інтерактивну технологію навчання можна розглядати з різних позицій, а саме: з точки зору філософії – як діалектичний процес; за характером змісту – це навчання, яке має загальноосвітнє, соціально-психологічне, педагогічне, культуротворче наповнення; за механізмом засвоєння – як асоціативно-рефлекторне навчання; за основним фактором розвитку – як соціогенне явище; за підходом до особистості – як антропоцентричне; за організаційними формами – як альтернативне традиційному навчання, за умов коли воно проводиться в активній формі (проблемна лекція, семінар, брейн-стормінг, психодрама, диспут, дебати, діалоги, прес-конференції, ділові та дидактичні ігри, інсценування, тренінги). Причому саме від впровадження ділових та дидактичних ігор та тренінгів ми очікуємо найбільший позитивний ефект у процесі формування фахової компетентності.

До прикладу, вивчаючи навчальну дисципліну «Організація прикордонного контролю», курсанти мають змогу прийняти участь у діловій грі. Зокрема, навчальна тема № 5: «Дії персоналу щодо ведення спеціальних заходів по пошуку правопорушників та локалізації кризових (нестандартних) та

конфліктних ситуацій у пунктах пропуску через державний кордон» передбачає проведення заняття на тему «Дії персоналу щодо ведення спеціальних заходів по пошуку правопорушників, локалізації кризових ситуацій у пунктах пропуску через державний кордон та пропуску через державний кордон поза пунктами пропуску» з використанням ділової гри.

Використання інтерактивних технологій навчання, а саме використання конкретних професійних ситуацій, та розігрування ролей на цьому занятті передбачає реалізацію наступної мети:

навчити курсантів порядку організації та методики проведення ділових рольових ігор з персоналом відділу прикордонної служби;

навчити курсантів практичним діям щодо порядку дій персоналу при виникненні конфліктних ситуацій в пунктах пропуску з неухильним виконанням вимог відомчих стандартів культури прикордонного контролю;

виховувати у курсантів почуття поваги у відношенні до осіб, які перетинають державний кордон на підставі особистої професійної культури та професійної обізнаності законодавства та правилами і нормами поведінки.

Під час проведення заняття із застосування інтерактивних технологій курсантам пропонується: вирішити професійні ситуаційні завдання щодо дій персоналу при веденні спеціальних заходів по пошуку правопорушників у пунктах пропуску для автомобільного та залізничного сполучення; розв'язати ситуаційні завдання щодо дій персоналу при локалізації кризових ситуацій у пунктах пропуску для автомобільного та залізничного сполучення; знайти оптимальні розв'язки ситуацій щодо пропуску осіб, транспортних засобів та вантажів поза пунктами пропуску. Майбутні офіцери-прикордонники на цьому занятті мають змогу практично відпрацювати конкретну професійну ситуацію «Намагання порушника втекти з транспортного засобу, який знаходиться в зоні прикордонного контролю». Зазначимо, що майбутні офіцери ДПСУ ставляться у становище з обмеженням часу (не більше 10 хвилин). За цей час керівник рольової гри повинен визначити дійових осіб (прикордонні наряди, групу розіграшу, експертів), поставити їм завдання щодо підготовки робочих місць,

екіпіровки та вишикувати персонал колективу у визначеному місці в автомобільному пункті пропуску «Поділля», і здійснити доповідь старшому керівнику заняття. Усі дії учасників рольової гри фіксуються на відеокамеру, це у подальшому дасть змогу прокоментувати помилки учасників гри та уточнити найбільш оптимальне рішення, яке можливе у даній ситуації.

Позитивні результати щодо вдосконалення показників діяльнісно-практичного критерію очікуємо під час проведення заняття «Вирішення ситуаційних завдань щодо дій персоналу при локалізації кризових ситуацій у пунктах пропуску для автомобільного та залізничного сполучення». Під час заняття викладач розподіляє навчальну групу на два робочих колективи та визначає кожному робочому колективу ввідну у вигляді ситуаційного завдання. Перше: під час здійснення прикордонного контролю автобусу сполученням «Москва – Відень» на прибуття, у зв'язку із затриманням громадянина Афганістану за порушення державного кордону, групою громадян Афганістану у кількості 7 чоловік в знак протесту захоплено в заручники двох митників (одна з них жінка), та водія рейсового автобусу. Друге: під час здійснення прикордонного контролю легкового автомобіля марки ВАЗ 2109, державний реєстраційний номер ВХ 2377 АС, на виїзд з України, у одного з пасажирів (громадянин України) виявлено речовину рослинного походження схожу на марихуану загальною вагою 450 грам.

Отже, саме на прикладі інтерактивних занять курсанти мають змогу поглибити свої теоретичні знання та вдосконалити практичні уміння та навички, а також набути досвіду із охорони кордону. Спеціальні знання, уміння, навички та практичний досвід з охорони кордону виступають показниками діяльнісно-практичного критерію фахової компетентності – отже, можуть вдосконалюватися під час проведення занять такого роду.

Готуючи методичні матеріали до інтерактивного заняття, ми виходили із того, що вдосконалення відомчих стандартів культури прикордонного контролю є необхідним кроком у реалізації концептуальних засад розвитку ДПСУ, її наближення до кращих європейських зразків правоохоронної

діяльності. До прикладу, нами розроблено типові ситуативні завдання спілкування з особами в пунктах пропуску через державний кордон України, а саме:

Прикордонний наряд «Перевірка документів» (спілкування з особою, яка подає документи для перевірки; спілкування з особою якій відмовлено у праві в'їзду/виїзду в/з Україну на підставі доручень правоохоронних органів; спілкування особи, яка незадоволена довгою перевіркою документів; спілкування з особою, яка відмовляється виконувати вимоги прикордонного наряду (зняти окуляри від сонця тощо); спілкування з особою, яка перетинає державний кордон, на звернення прикордонного наряду реагує в грубій формі, висловлює невдоволення, виявляє зневажливе ставлення; спілкування з вагітною жінкою, яка голосно ображає прикордонний наряд та вимагає прискорити перевірку документів.

Прикордонний наряд «Огляд транспортних засобів і вантажів» (спілкування з особою щодо представлення транспортного засобу для огляду; спілкування з особою, яка незадоволена довгим затриманням автотранспорту під час огляду; спілкування з особою у випадку виявлення ознак, що свідчать про можливу наявність у транспортному засобі тайників та схованок).

Прикордонний наряд «Контроль за режимом» (спілкування з особою під час перевірки документів які надають право знаходитись в пункті пропуску; спілкування з особою у якої відсутні документи на право знаходження у пункті пропуску; спілкування з особою, яка порушує загальні правила поведження в громадських місцях (знаходиться в стані алкогольного сп'яніння, справляє природні потреби, палить у непризначених для цього місцях); спілкування з особою яка прибула до пункту пропуску; спілкування з особою (групою осіб) незадоволеними щодо затримання пропускних операцій в пункті пропуску).

З метою подолання ускладнень, що можливі у професійній діяльності викладача під час застосування інтерактивних технологій доцільно брати до уваги такі методичні аспекти:

інтерактивні технології потребують конкретних змін у навчальній діяльності курсантів, а також значної кількості часу для підготовки як курсантів, так і викладацького складу;

на початку доцільно провести з курсантами організаційне заняття та розробити разом з ними правила роботи в групі, під час якого варто налаштувати курсантів на сумлінну підготовку до інтерактивних занять;

спочатку необхідно використовувати прості інтерактивні технології (роботу в парах, у малих групах, мозковий штурм) , а лише згодом коли у курсантів з'явиться досвід такої роботи, ці заняття проходитимуть значно легше, а підготовка не забиратиме багато часу;

використання інтерактивних технологій не повинно стати самоціллю, а повинно розглядатися у контексті формування у курсантів високого рівня фахової компетентності у якості вагомого чинника для створення позитивної атмосфери, яка сприяє співпраці;

наприкінці інтерактивного заняття дуже важливо провести ґрунтовне обговорення інтерактивної технології, яка була використана, акцентуючи увагу як на позитивних так і на негативних моментах.

Висновки. Одна із найбільш вагомих переваг інтерактивного навчання полягає у тому, що на заняттях передбачаються моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем. Воно ефективно сприяє формуванню цінностей, навичок і вмінь, створенню атмосфери співпраці та взаємодії між курсантами. Отже, інтерактивні технології, які використовуються з метою формування у курсантів високого рівня фахової компетентності передбачають таку організацію засвоєння знань і формування практичних умінь та навичок через сукупність особливим способом організованих навчально-пізнавальних дій, що полягають у активній взаємодії курсантів між собою та побудові міжособистісного спілкування з метою досягнення запланованого результату.

Перспективи подальших наших розвідок у цьому напрямку ми вбачаємо у розробці конкретних інтерактивних методик та їх наукового

обґрунтування, які би сприяли фаховому зростанню майбутніх офіцерів-прикордонників.

Список використаної літератури

1. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: [метод. посіб.] / уклад. О. Пометун, Л. Пироженко – К. : А.П.Н., 2002. – 136 с.
2. Кашлев, С. С. Современные технологии педагогического процесса : пособие для педагогов / С. С. Кашлев. – Мн. : Выш. шк., 2002. – 95 с.
3. Кашлев, С. С. Технология интерактивного обучения / С. С. Кашлев. – Мн. : Белорусский вересень, 2005. – 196 с. – (Педагогика, обращенная в завтра).
4. Кирилюк, В. В. Використання засобів інтерактивних технологій на заняттях гуманітарного циклу під час підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності [Електронний ресурс] / В. В. Кирилюк // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : електрон. наук. фах. вид. / гол. ред. Грязнов І. О. – 2012. – Вип. 4. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pednauk/2012_4/235.pdf
5. Луп'як, Д. М. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх учителів технологічного напрямку / Д. М. Луп'як // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2013. – Вип. 36. – С. 335–342. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2013_36_70.
6. Максимюк, С. П. Педагогіка: [навч. посіб.]. / С. П. Максимюк. – К. : Кондор, 2005. – 667 с.
7. Мельник, В. В. Інтеракція в освітньому процесі: технологія організації / В. В. Мельник // Управління школою. – 2006. – № 13. – С. 15–34.
8. Підласий, І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти – К. : Видавничий Дім «Слово», 2004. – 616 с.
9. Пометун, О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання / Олена Пометун. – К., 2007. – 144 с.
10. Селевко, Г. К. Энциклопедия образовательных технологий: В 2 т. Т.2. М. : НИИ школьных технологий, 2006. – 816 с.
11. Собко, В. Г. Модель розвитку професійної компетентності офіцерів-прикордонників у фаховій підготовці шляхом використання ділових ігор / Вадим Собко // Педагогіка та психологія професійної освіти : науково-методичний журнал / гол. Ред. Н. Г. Ничкало. – 2013. – № 3. – С. 117–123.
12. Царенко, О. В. Педагогічні умови застосування навчально-ігрового проектування у гуманітарній підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників: дис. .... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Царенко Оксана Василівна. – Хмельницький, 2011. – 166 с.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2016

Торичный А. В. Потенциал интерактивных технологий в формировании профессиональной компетентности будущих офицеров-пограничников

В статье проанализировано авторское видение потенциала интерактивных технологий обучения в формировании профессиональной компетентности будущих офицеров-пограничников. Определена роль и цели интерактивных технологий. В процессе исследования автором обобщены требования к преподавателям по применению интеракций в образовательном процессе Национальной академии Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого. Раскрыты методические аспекты по проведению интерактивного обучения.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, интерактивные технологии, будущие офицеры-пограничники, формирование, интеракция.

Torichnyi O. V. Possibilities of interactive teaching technologies in the process of formation of professional competence of future border guard officers

The article is devoted to the analysis of author's views on possibilities of interactive teaching technologies in the process of formation of professional competence of future border guard officers. Educational process at the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine is oriented towards comprehensive professional development of future border guard officers that foresees officer's conscious creative activity in the professional sphere. Taking into consideration this fact, the author states successive formation of professional competence is determined as target-oriented and methodically substantiated acquisition of military subjects, mutual activities of cadets and instructors.

It is necessary to study professional competence of border guard officer as integral characteristics including readiness to perform service duties regarding border protection and solve professional military and special tasks using knowledge, skills, professional and life experience, values, and culture. From the methodical point of view, professional competence is oriented towards the training of future border guard officers for carrying out their service duties designated by the state at the professional level.

The content of competence is to meet the requirements of educational and qualification characteristics of a cadet who is gaining a particular military speciality during the studying of military subjects of military and professional cycle.

It has been found that interactive technologies possess considerable possibilities and foresee creative approach to organization of cadets' teaching process. The author generalizes the requirements for the teaching staff concerning the usage of interactions in the educational process. The aim of interactive teaching is the creation of favourable conditions for cadets when they will be able to gain knowledge themselves and construct own competence in professional and personal lives.

But despite of interior improvisation, creative scenarios and planning of interactive activities, these technologies must meet a set of requirements. They are

the following: general-pedagogical, technological, didactical, organizational-technical, psychological, educational, and sanitary.

The methodical aspects of implementation of interactive teaching have been revealed.

Keywords: *professional competence, interactive technologies, future border guard officers, formation, interaction.*